

BOGANMELDELSER

Margaretha Järvinen: De nye hjemløse. Kvinder fattigdom vold. Socpol forlag, Holte 1993. Under senare år har det ofta rapporterats om såväl en ökad hemlöshet, som att hemlösheten drabbar ”nya grupper”, såsom yngre, kvinnor och psykiskt sjuka. Margaretha Järvinen har undersökt om det stämmer, och vad som i så fall är nytt i dagens danska hemlöshet. *De nye hjemløse* redovisar resultatet och ger samtidigt en översikt och analys av hemlöshetens diskurs och hemlöshetsinstitutionernas praktik i Danmark. Det gör den till ett mycket välkommet och stimulerande tillskott till den hittills ganska entoniga nordiska hemlöshetsforskningen.

Boken består å ena sidan av en översikt över utredningar och forskningsresultat och en deskriptiv analys av de danska hemlöshetsinstitutionernas och deras (kvinnliga) gäster, å andra sidan av en diskursanalys och ett försök att utveckla och tillämpa ett konstruktivistiskt perspektiv på hemlösheten som socialt problem. Avslutningsvis lämnas konkreta förslag till förbättringar av forskning, myndigheternas förebyggande insatser och tillsyn av hemlöshetsinstitutionerna.

Den danska hemlöshetsforskningen har enligt Järvinen hittills huvudsakligen utgått från ett socialmedicinskt/psykiatriskt synsätt, medan konkurrerande perspektiv, där hemlöshet t. ex. tolkas som ett uttryck för marginalisering, eller som ett subkulturellt fenomen, haft större förankring i andra länder. Sin egen studie placerar hon i den diskursiva forsknings-traditionen, vilken hittills avsatt mycket få spår i hemlöshetsforskningen. Det innebär att hon ser hemlösheten som en social konstruktion och att hennes huvudintresse riktas mot olika förekommande definitioner och förklaringar av hemlöshetsproblemet. Därmed griper hon sig an uppgiften att analysera den ”nya hemlösheten” med en hälsosam skepsis:

”Mit udgangspunkt er, at den såkaldt nye hjemløshed ikke nødvendigvis afspejler faktiske ændringer i grupperne af socialt udstødte personer. Jeg skal i det følgende argumentere for; at den ’nye’ hjemløshed har sin forankring i strukturændringer på § 105-området; i begrebsudviklingen i forskningsrapporterne og i en faglig retorik, hvis hovedsagelige mål er at plædere for øgede ressourcer.

Undersøgelsens empiriske materiale om hjemløse kvinder – en af de vigtigste ’nye’ grupper af socialt udstødte – anvendes for at illustrere dette.” (S. 16).

”Hemlös” definieras pragmatisk som den som övernattar på § 105-institutioner, dvs sådana hem eller härbärgen som enligt Amsrådet skall inrättas för ”personer, der er hjemløse eller ikke kan tilvænne sig det almindelige samfundsliv” (s. 10). Förutom dokument, utredningar och tidigare forskning om hemlöshet består det empiriska materialet av en undersökning av 30 st. sådana § 105-institutioner i Köpenhamn, varav 22 tar emot kvinnor. 46 anställda och 40 kvinnliga gäster har djupintervjuats, de förra med motiveringen att deras bilder av de hemlösa har stort inflytande på diskursen; de senare för att även deras beskrivningar och uppfattningar skall bli synliggjorda. Huruvida detta material dessutom fungerar som en illustration av den konstruktivistiska analysen (jfr. citatet ovan), skall jag återkomma till.

De nye hjemløse är uppdelad i fyra delar, där den första behandlar hemlöshetsdiskursen och diskuterar olika grunder för att tala om något ”nytt” i danska hemlöshet, medan den andra handlar om kvinnors sociala problem och hur de synliggjorts och bemötts av myn-

digheterna. I den tredje delen analyseras hemlöshetsinstitutionernas delvis motsägelsefulla tendenser och ambitioner, och den fjärde och sista delen innehåller åtta hemlösa kvinnors "berättelser" om sina liv, en redovisning av urvalet samt slutsatser och konkreta förslag. Jag kommer här främst att uppehålla mig vid diskursen och institutionernas praktik och därefter diskutera texten.

Diskursen om hemlöshet analyseras dels genom att ordnas i historiska faser, dels genom att några bestående skärningspunkter urskiljs, nämligen mellan individuella och strukturella förklaringsmodeller; mellan "traditionella" och "nya" grupper av hemlösa (framför allt i institutionsrapporterna); mellan "oförskyllt" respektive "självförvållat" hemlösa; samt mellan olika grader av "problembelastning" i klassificeringena. Dessa kategoriseringar härleds delvis till forskningsperspektivet, men framför allt till beskrivningarnas funktion. Att tala om "nya" grupper och beteckna dem som mer "belastade" och därmed vårdkrävande ger institutionerna argument för ökade resurser.

Som "nya" betraktas framför allt kvinnor, yngre, psykiskt sjuka och narkomaner, vilka var för sig uppges öka sina andelar bland de hemlösa jämfört med de "traditionella", nämligen medelålders, alkoholiserade män. Med en genomgång av det som skrivits om de hemlösa i Danmark, framför allt § 105-institutionernas årsberättelser, visar Järvinen att sådana rapporter om "nya grupper" förekommit sedan 1930-talet, oftast utan att kunnat beläggas med statistik eller forskning.

I den mån det överhuvud taget kan beläggas att genomsnittsåldern sjunkit och kvinnornas andel ökat kan det till stor del förklaras av att familje- och kriscentra numera inkluderas i statistiken för § 105-institutionerna, samtidigt som de gamla arbetsanstalterna, som huvudsakligen befolkades av medelålders och äldre män, lagts ned. Genomsnittsåldern på de gamla härbärgena har däremot snarare ökat – vilket inte hindrat dem från att i årsberättelserna beskriva sina gäster som allt yngre.

Inte heller påståendet om en växande andel härbärgesgäster med psykiska problem (och otillfredsställda vårdbehov på grund av detta) kan beläggas statistiskt. De begränsade kartläggningar som finns visar motstridande tendenser. Andelen av de psykiskt sjuka hemlösa som fått psykiatrisk vård har enligt en undersökning tvärtom ökat, vilket talar emot avinstitutionalisering av mentalvården som en viktig orsak till hemlöshet. Däremot hävdar Järvinen med referens till forskning, att missbruket bland de hemlösa är ett större problem än vad som framgått i debatten, och hon rekommenderar såväl ökad forskning som förstärkta socialpolitiska insatser mot detta problem. Detta förvånar mig som svensk, eftersom identifikationen mellan hemlöshet och missbruk visat sig lika svårutrotlig i Sverige, som den mellan psykiska problem och hemlöshet i Danmark, och lett till samma typ av blindhet för andra inslag i problemets bakgrund och de hemlösas situation.

Till retoriken om "den nya hemlösheten" hör också att den drabbar allt fler. Men ser man på antalet inskrivna i de danska § 105-institutionerna vid något tillfälle under året var de inte fler 1988 än 1979, nämligen 12–13.000. Hemlöshetsinstitutionerna har blivit mindre och fler, men deras klienter har inte ökt i antal utan varierat mellan 2.000 och 2.500 per dygn, varav mindre än hälften i Köpenhamn, sedan 1977. Bakgrunden till föreställningen om att antalet hemlösa ökat kontinuerligt under 1980-talet är enligt Järvinen att den grupp som definieras som hemlösa successivt har vidgats, bl. a. i rapporter från det danska Socialforskningsinstitutet, som skattat antalet utifrån uppgifter om antalet hjälp-

behövande, utslagna eller fattiga. En motsvarande diskussion om "politiserade" definitioner av hemlöshet har för övrigt sedan länge förts internationellt, bl. a. USA.

De vanligen förekommande förklaringarna till ökad kvinnlig hemlöshet är att kvinnors marginalisering alltmer liknar männens, respektive avinstitutionaliseringen av mentalvården. Järvinen avvisar båda, eftersom de hemlösa kvinnorna har andra karaktäristika än männen och t. ex. mindre ofta är missbrukare eller kriminella, och eftersom de iögonenfallande, mentalt sjuka "posedamerne" ("bagladies") i själva verket visat sig vara mycket få. Den viktigaste orsaken till "feminiseringen" av hemlösheten är i stället, det faktum att familjevåld och kvinnomisshandel sedan 1970-talet uppmärksamats som ett socialt problem, vilket i sin tur lett till att institutioner inrättats för misshandlade kvinnor och familjer i kris. Sedan kris- och familjeinstitutionerna sorterats in under § 105 har också deras gäster hamnat i den officiella statistiken över hemlösa. Diskursen, institutionsstrukturen – och kanske i någon mån sänkte toleranströsklar hos kvinnorna själva – har sedan medfört att dessa i ökad utsträckning lämnar sina hem när de utsatts för våld, hot, psykisk terror eller förföljelse från samboende män eller före detta makar. På familje- och kriscentra uppger bara två kvinnor av fem bostadslöshet som huvudorsak till vistelsen, medan en dryg tredjedel anger våld eller äktenskapsproblem.

Et intressant kapitel ägnas de "utsorterade". En stor problembelastning anses ofta implicera såväl dålig prognos som hög "smittorisk". Tillsammans med dagens tendens att förlägga ansvaret för hemlösheten till individerna själva ger detta varje enskild institution en arsenal av argument för att utesluta dem som anses ha de största problemen. Av de institutioner som ingår i undersökningen vägrar mer än två tredjedelar att ta emot narkomaner och psykiskt sjuka. Järvinen formulerar här en paradox, som är lika relevant för hemlöshetsinstitutioner för män och för institutioner och härbärgen i andra länder:

"Psykisk syge og narkomaner er en slags pariaer på hjemløshedsområdet, der befinder sig lavest nede i mange institutioners klienthierarki. Samtidig udgør de, som det tidligere er konstateret, et vigtigt indslag i den nye hjemløshedsretorik, i beskrivelserne af institutionernes dårlige vilkår, i plæderingen for øgede ressourcetildelinger." (S. 116).

Skälen till att dessa grupper exkluderas är lika motsägelsesfulla:

"På den ene side er opfattelsen den, at man ikke kan tage imod stofmisbrugere og psykisk syge på institutioner, som er indrettet på kollektive boligformer – med fælles køkken, opholdsstue og bad. På den anden side mener man, på de institutioner, som har separate lejligheder for beboerne, at stofmisbrugerne og de psykisk syge ikke kan klare at bo bagved låste døre. Ophold i en lejlighed uden konstant tilsyn menes at kræve en selvstændighed og ansvarlighed, som disse personer ikke har." (S. 117–118).

Psykisk sjuka och narkomaner hänvisas därför till behandling, men de mest behandlingsinriktade institutionerna har också de högsta kraven på dem som söker sig dit. Differentieringen av § 105-institutionerna har alltså inneburit en ökad satsning på de bäst fungerande klienterna, medan de hemlösas "parias" i praktiken hamnar på de institutioner som har de allra sämsta resurserna.

En annan grupp som avvisas med hänvisning till resursbrist eller kvoteringsnormer är invandrarna. I vissa fall svarar institutionerna på en (verklig eller befarad) rasism hos de andra gästerna; för att undvika konflikter håller man invandrarandelen nere. I andra fall

kan invandrare avvisas på grund av att de har för *lite* problem; de alltmer behandlingsinriktade institutionerna för kvinnor vill ogärna ta emot familjer som inte också behöver t ex relationsbearbetning. "De bruger det mere som bolig", klagar en föreståndare i ett intervjuцитат (s. 135). Sammantaget blir resultatet att de grupper som tenderar att exkluderas i samhället i övrigt även avvisas från institutioner för de utstötta.

§ 105-institutionerna befinner sig i ett gränsområde mellan behandling, kontroll och omsorg, vilket avspeglas i en ambivalens i såväl målsättningar som urval av gäster. Ett centralt dilemma är huruvida de hemlösa ska rehabiliteras/behandlas eller bara få bostad och omsorg. Flera institutioner motiverar sin behandlingsambition med att de funnit socialpedagogiska insatser otillräckliga. De efterfrågar därför mer personal, och bättre utbildad sådan, inte minst psykologer. En annan tendens är att ägna sig allt mer åt eftervård, inklusive satsningar på kollektivboende som mellanstation före egna lägenheter. Men samtidigt är det ofta just behandlingsinriktningen som får legitimeras att man avvisar de sämst rustade eller mest utslagna hemlösa.

De intervjuade kvinnorna tycker att de fått för lite hjälp att förebygga hemlösheten av såväl socialbyråerna som bostadsförmedlingen och upplever sig dessutom ofta vara placerade på fel institution. Av personalen vill de framför allt bemötas med respekt, men de efterfrågar också mer behandling och hjälpinsatser. Både av behandlingsskäl och för att spara personal organiseras gästerna ofta kollektivt i samtalsgrupper och arbetslag, som ansvarar för t. ex. matlagning och städning. Särskilt efter dramatiska uppbrott från hemmen kan denna kollektivitet kännas påfrestande. Kritik riktas vidare mot rigida och förödmjukande regler på somliga institutioner. Den fysiska standarden är ofta dålig, rummen är små, och toalett, bad och kök måste kanske delas med många andra gäster. Det bidrar till olägenheten med att blanda olika kategorier av hemlösa, t. ex. narkomaner och små barn.

Del IV innehåller åtta långa intervjuutdrag, organiserade som livshistorier, där kvinnornas egna förklaringar till att de hamnat på institutionernas tydliggörs. Även om Järvinen i inledningen framhåller att hon inte menar att berättelserna ska läsas som orsak till hemlösheten ligger en sådan tolkning nära till hands, eftersom de tyvärr lämnas okommenterade. De efterlämnar ett allmänt intryck av att kvinnorna ofta haft grava missbruks- och/eller relationsproblem långt innan bostadsproblemet uppstod.

Min huvudinvändning mot *De nye hjemløse* är att den inte lyckats undgå den "hälta" som uppstår när samma typ av data, t. ex. intervjuer och statistik, ibland behandlas ur ett konstruktivistiskt, och ibland ur ett s. k. objektivistiskt perspektiv utan att växlingarna motiveras. Få konstruktivistiska studier lyckas helt undgå en sådan "selektiv realism" (jfr. bl. a. debatten i *Social Problems* vol. 32, 1985), vilket kanske förutsätter att man avstår från att teckna nya bilder som ersättning för dem man dekonstruerat. I *De nye hjemløse* förblir det i alla fall oklart på vilket sätt kvinnornas beskrivningar av sina liv och problem tänks illustrera bokens grundtes, nämligen att den "nya" hemlösheten är en social konstruktion. En liknande dissonans är kännbar i de avslutande förslagen. Trots sina eleganta frilägganden av dilemmer och paradoxer i behandlingens diskurs och praktik rekommenderar Järvinen här en fortsatt professionalisering och differentiering, om än i en riktning som inte exkluderar hemlösa narkomaner. Men det innebär att hon även behandlar det empiriska materialet utvärderande/normativt.

Inför diskussionen om utvecklingen av antalet och sammansättningen av de hemlösa känner jag också en viss tveksamhet. Talet om ökad hemlöshet härleddes till användningen av ett "relativiserat" hemlöshetsbegrepp:

"Hvad denne udvikling afspejler, er en generel tendens til at relativisere hjemløsheds- og marginaliseringsbegreberne. I udviklingen fra et absolut til et relativt hjemløshedsbegreb (jfr. begrebsudviklingen inden for fattigdomsforskningen) er terminologien efterhånden blevet så luftig, at den er umulig at kombinere med kvantitative beregninger." (S. 42).

Jag anser alltså att kritiken och relativiseringen av andras utsagor om förändringar i de hemlösas antal och sammansättning är korrekt, men jag tror inte att bristerna beror på att man använder et "relativt" hemlöshetsbegrepp, utan på att man godtyckligt förändrat det och/eller jämfört data ur undersökningar som tillämpar olika definitioner. I boken identifieras – åtminstone provisoriskt – "hemlösa" med hemlöshetsinstitutionernas gäster. Därigenom är det socialtjänstens lagstiftning och policy och institutionernas praktik som bestämmer vilka de hemlösa är och hur de varierar genom åren, vilket också framhålls:

"Hjemløshed er – dette tåler gentagelse – en konstruktion, hvis indhold og struktur beror på, hvilke institutioner samfundet har valgt at definere som hjemløshedsinstitutioner." (S. 49).

Antalet hemlösa blir då beroende av hur många platser som inrättas: de hemlösa kan åtminstone aldrig bli *fler* än antalet platser – oavsett, exempelvis, hur många uteliggare det finns i landet. Eftersom nu platsantalet knappt förändrats hävdar dock Järvinen att hemlösheten inte ökat. Sammansättningen blir på motsvarande sätt beroende av vilka grupper institutionerna riktar sig emot och accepterar: det händer ju att människor utan bostad avvisas, och att de som har bostad accepteras. Men de yngre anses *inte* ha blivit fler, eftersom det kan förklaras av att nya institutioner inkluderats i § 105. Det är inte konsekvent. Om nu klienternas sammansättning förändrats, så har också de hemlösa förändrats, givet samma definition, oavsett om den kan förklaras av en annorlunda institutionsstruktur.

Det var först när jag inför recensionen ville reducera ett detaljerat referat av den, som jag upptäckte att jag hade svårt att fånga dess struktur. Nu tolkar jag det som en effekt av att flera perspektiv korsas, varvas och ibland läggs ovanpå varandra. Jag tror att Järvinen velat å ena sidan dekonstruera en diskurs, och å andra sidan beskriva en klientgrupp. Hon lyckas med både projekten var för sig, men däremot kommer hon inte riktigt åt det problem som ligger i att diskursen inte självklart handlar om den grupp hon beskriver – dem som definierats och selekterats av att de anser sig behöva vad institutionerna anser sig kunna och vilja ge dem.

I stället hade den konstruktivistiska analysen kunnat föras ett steg till, genom en undersökning av interaktionen mellan klienternas berättelser å ena sidan, och institutionernas praktik och diskursen om de hemlösa å andra sidan. Risken finns nu att beskrivningen av de kvinnliga institutionsgästerna, utdragen ur intervjuerna med dem och de avslutande rekommendationerna läses separat och tolkas som en beskrivning av "de nya hemlösa" och deras karakteristiska och behov – vilket jag egentligen inte tror varit avsikten.

Dessa invändningar hindrar inte att *De nye hjemløse* är en mycket stimulerande och spännande läsning. Den är dessutom förvånansvärt lättillgänglig och har ett innehåll som är ägnat att väcka såväl teoretiskt intresse som socialpolitisk debatt. Framför allt visar

Järvinen att det konstruktivistiska perspektivet är fruktbart och ger nya insikter om hemlösheten som socialt problem. Boken innehåller en rad klarsynta iakttagelser, problematiseringar och träffsäkra resonemang, och analysen och genomgången av hemlöshetsinstitutionernas diskurs och dilemmor är både tankeväckande och skarpsinnig. I långa stycken är den tillämplig långt utanför Danmarks gränser.

Ingrid Sahlin

Lunds Universitet

Gail Elizabeth Wyatt, Michael D. Newcomb & Monika H. Riederle: Sexual Abuse and Consensual Sex. Women's Developmental Patterns and Outcomes. SAGE Publications, Newbury Park, London and New Delhi, 1993. 250 sider. ISBN 0-8039-4733-X. £ 19.95.

Bogen indledes med en gennemgang af en række empiriske undersøgelser af kvinders seksuelle udvikling gennem livet (barndom, ungdom og voksenalder). Denne gennemgang har blandt andet til formål at give et vidensgrundlag om de seksuelle praktikker, der er typiske eller forventelige for piger og kvinder. Videre er der en gennemgang af empiriske undersøgelser, der belyser emner, som forfatterne mener er af betydning for kvinders seksuelle udvikling. Det drejer sig om seksuelle overgreb mod børn, voldtægt mod kvinder, seksuel socialisering, psykisk velvære, behov for at kontrollere seksuelle lyster samt seksuel tilfredshed. Der refereres udelukkende til amerikanske undersøgelser. Forfatterne nævner en svensk undersøgelse, men påpeger, at de ikke inddrager resultaterne herfra, netop fordi undersøgelsen er svensk, og at resultaterne derfor ikke kan overføres til amerikanske forhold, som er det kulturområde, de beskæftiger sig med.

Til samtlige de gennemgåede emner rettes der den noget momotone, men formentlig berettigede overordnede kritik, at der findes for lidt viden – og især for få empiriske undersøgelser baseret på større repræsentative materialer. Og det er så blandt andet dette, forfatterne sætter sig for at udbedre.

Forfatterens egen undersøgelse omfatter 248 kvinder mellem 18 og 36 år – 112 hvide og 126 sorte, og disse to grupper er udvalgt, så de er sammenlignelige. Det totale udvalg er trukket fra telefonbog for Los Angeles County, således at de første 248 kvinder, der opfylder de ønskede kriterier og som indvilger i at deltage i undersøgelsen, indgår. Disse kvinder interviewes på grundlag af standardiserede spørgeskemaer.

Da jeg indvilgede i at anmelde denne bog, var det på grundlag af en gennemlæsning af forordet, som jeg syntes så ud til at lægge op til en spændende undersøgelse, der ville beskæftige sig med vigtige forhold vedrørende dels kvinders seksuelle udvikling og dels måder at undersøge denne på.

Lad det med det samme være sagt, at bogen ikke lever op til mine forventninger, og at anmeldelsen vil komme til at bære præg af min skuffelse, for jeg mener faktisk at forfatterne lover mig noget, jeg ikke får.

I bogens indledning siges det således, at et af formålene med undersøgelsen er at udvikle en metode til at udsørge om sensitive emner. Det resultat, forfatterne når frem til, er, at det skal være kvinder med samme etniske baggrund som de interviewede kvinder, og ikke bedagede hvide herrer som f. eks. Kinsey, der interviewer kvinderne. Jeg skal ikke på nogen måde betvivle, at det kan være en fordel, men jeg synes, at det er et noget begrænset

– for ikke at sige primitivt resultat – når det tages i betragtning at bogen er publiceret i 1993.

Forfatterne arbejder med et begreb, de benævner seksuel sundhed (sexual health). Seksuel sundhed omfatter alle aspekter af psykoseksuel fungeren, hvorunder forfatterne henregner viden om egen anatomi og fysiologi, sexrelateret information, holdninger og forestillinger om acceptable seksuelle praktikker. Seksuel sundhed forstås som et kontinuum gående fra sund til usund.

Jeg har nogle problemer med begrebet seksuel sundhed, som først og fremmest hænger sammen med, at der underforstået er en opfattelse af, at der er en særlig sund seksualitet – og her ser det ud til at være en seksualitet, der dels skal være i overensstemmelse med visse individuelle betingelser og dels i overensstemmelse med visse kulturelle betingelser. Og spørgsmålet er om disse betingelser nødvendigvis er i indbyrdes overensstemmelse.

De seksuelle partnere i denne undersøgelse ser ud til udelukkende at kunne være mænd. Kvinderne spørges ikke i bredere forstand om deres forhold til disse partnere. I den spørgeguide, der bruges til belysning af den seksuelle udvikling, optræder partnerne for det meste i abstrakt form, f. eks. når der spørges om kvindernes seksuelle tilfredshed. De er noget mere konkrete, når der spørges til partnernes seksuelle dysfunktioner, hvilket er ensbetydende med for tidlig, manglende eller ingen kontrol over sædafgang og problemer med at bevare erektionen samt manglende seksuel ophidselse. Oplevelserne hermed behandles som procenter, men der spørges tilsyneladende ikke om, hvorvidt kvinderne betragter oplevelserne som problematiske eller ej. Og her er jeg så nået frem til mit væsentligste ankepunkt ved denne undersøgelse. Kvinders seksualitet undersøges ikke eksplorativt, men klinisk faktuel. Forfatterne har lagt sig fast på, at de tidligere omtalte udvalgte empiriske undersøgelser af kvinders sunde seksuelle udvikling dækker spektret af mulige praktikker og oplevelser. Selv om der foretages face-to-face interview, så bruges der faste spørgesguides, hvoraf den, der omhandler den seksuelle udvikling – Wyatt Sex History Questionnaire – er udformet af den ene af bogens forfattere til brug for denne undersøgelse.

I det indledende kapitel siges det faktisk, at der ikke er en klar forståelse af kvinders seksualitet – og at der er en væsentlig årsag til, at det ikke har været muligt at lære kvinder, hvordan de skal forbedre deres seksuelle sundhed.

Undersøgelsens hovedformål er at beskrive kvinders seksuelle udvikling, og her har forfatterne fundet det vigtigt at inddrage seksuelle overgreb som et af de forhold, der kan præge udviklingen. Forfatterne påpeger, at tidligere undersøgelser ikke har lagt tilstrækkelig vægt på at skelne mellem kvinders deltagelse i ønskede seksuelle relationer og overgreb eller ikke-ønskede seksuelle relationer.

Ifølge forfatterne er den vigtigste forskel mellem ønskede og påførte seksuelle handlinger, at de førstnævnte giver mulighed for, at kvinder kan udvikle seksualitet, integrere deres erfaringer psykisk og eksplorere seksuelle lyster og præferencer i overensstemmelse med deres egen parathed og velbefindende, mens det *ikke* er tilfældet i forbindelse med de påførte seksuelle relationer eller handlinger.

Jeg mener for så vidt, at det er et fremskridt, at medtage at seksuelle overgreb kan være et aspekt, der kan indgå i kvinders seksuelle udvikling. De seksuelle overgreb kommer imidlertid til at få en stor betydning i denne beskrivelse af kvinders seksuelle udvikling, og efter min opfattelse en for stor betydning. Dette forhold, mener jeg, skal ses i sammen-

hæng med to forhold – forfatternes bearbejdningskategorier, samt deres holdning til, hvor ofte kvinder udsættes for påført seksualitet. Denne holdning kommer bl. a. til udtryk i følgende citater:

”Unfortunately, sexual activity frequently occurs without a women’s full knowledge of or consent to what is about to happen.” (p. 3).

”Sexual assault of women is alarmingly prevalent in our society, yet it often goes unreported.” (p. 49).

Ud af disse 248 kvinder, som interviewes, viser det sig da også at 111 siger, at de har været udsat for fysiske seksuelle overgreb i barndommen, og at yderligere 55 af kvinderne har været udsat for voldtægt eller forsøg herpå efter deres 18. år.

Fysiske seksuelle overgreb mod børn defineres således:

”1. An incident was considered sexual abuse if the perpetrator was more than five years older than the respondent at the time.

2. If the age difference was less than five years, only contact that was not desired, or involved coercion, was included.” (p. 68–69).

Der arbejdes altså med en bred definition af seksuelle overgreb, som i databearbejdningen opdeles i overgreb, der sker inden for eller uden for familien, men ikke yderligere. Endvidere arbejdes der med kategorierne voldtægt samt seksuelle handlinger, som pigerne/kvinderne har indvilget i.

Overgrebsoplevelser ses (naturligt nok) ikke som udtryk for seksuel sundhed, og de kvinder, der har haft disse oplevelser betegnes som ”overlevende”. Undersøgelsen viser, at seksuelle overgreb, der finder sted inden for familien, giver de største problemer for en fremtidig seksuel sundhed. Det siges, at disse kvinder nok overlever incestovergrebene, men at nogle af dem stadig har problemer med at overleve, fordi de lever med en risikofyldt seksualitet. I denne undersøgelse betyder dette først og fremmest, at de ikke beskytter sig mod uønskede graviditeter og smitte med seksuelt overførte sygdomme – hvoraf især HIV og AIDS fremhæves, samt at de har en tidlig seksuel debut og mange ”førægteskabelige” samlejer med mange partnere (samlejer deles op i samlejer og førægteskabelige samlejer). Det udtales således: ”[C]ontraceptive use is one of the most crucial aspects of sexual health today.” (p. 33). Den eneste præventionsform, der beskytter effektivt både mod uønskede graviditeter og seksuelt overførte sygdomme, er kondom. Det diskuteres imidlertid ikke noget sted i bogen, at brugen af denne præventionsform forudsætter en vis samarbejdsvilighed fra de mandlige partnere eller eventuelt en særlig snilde fra kvindernes side.

Ved at arbejde med en så forenklet og unuanceret fremstilling af seksuelle overgreb, når forfatterne frem til et resultat, hvor over halvdelen af kvinderne falder inden for en af disse kategorier. Seksuelle overgreb fylder så meget, at disse oplevelser nærmer sig normalitet, og det forhold mener jeg, forfatterne burde forholde sig mere til, end de gør.

På side 3 siges det, at både erkendelsen af og accepten af at være et seksuelt væsen og et positivt selvbillede fremmer udviklingen og bevarelsen af seksuel sundhed. Det bliver ikke på noget tidspunkt klart, hvorfor seksuelle overgreb ikke fører til en forståelse af at være et seksuelt væsen, og hvorfor det ikke kan give et positivt selvbillede, ligesom det på den anden side ikke bliver klart, hvorfor de seksuelle handlinger, kvinderne har samtykket i fører til en sund udvikling.

Underforstået går de ud fra, at den kultur, de kvinder, de interviewer, lever i, er hetero-

seksuel, hvilket er meget naturligt. De gør imidlertid ikke noget forsøg på at diskutere, at kvinder i denne kultur så ofte påføres seksuelle handlinger, som de mener er tilfældet.

Kort sagt, mener jeg, at det ville have været en fordel med en diskussion af det kulturelle aspekt af denne heteroseksualitet.

Alt i alt bliver resultatet, at seksuelle overgreb, uønskede graviditeter samt seksuelt overførte sygdomme får en overvældende plads som eksponenter for usund seksualitet, mens svaret på, hvad en sund kvindelig seksualitet er, ikke kan besvares. Jeg skal ikke bebrejde forfatterne, at de ikke finder det endelige svar herpå. Det er ikke min opfattelse, at det er særlig enkelt, men jeg mener nok, at de kunne have gjort lidt mere for at udbede denne mangel, som de selv påpeger.

Forfatterens konkluderende løsning er, at der på nationalt plan skal udvikles et forpligtende "human sexuality program", som såvel professionelle som befolkningen kan lære af.

Annalise Kongstad

Kriminalistisk Institut

Københavns Universitet

Richard Berendzen & Laura Palmer: Come Here. A Man Overcomes the Tragic Aftermath of Childhood Sexual Abuse. Villard Books, New York, 1993. ISBN 0-679-41777-X. xii + 305 s.

Denne bog er ikke indholdsmæssigt forskellig fra den lange række af personlige skildringer af en barndom fuld af fysiske, psykiske og seksuelle overgreb, eller af den lange og svære vej til senere hen at blive et helt menneske, som er skrevet af kvinder de seneste 10-15 år. Der er andre forskelle: Bogen er skrevet (med hjælp fra en professionel kvindelig skribent) af en mand om sig selv uden dække af anonymitet. Og manden er ikke hvem som helst. Han er direktør for The American University i Washington, succesrig videnskabsmand og kendt fra medierne. Moderens overgreb og faderens passivitet er stuved grundigt af vejen under den voksne mands glatte overflade og hurtige livsstil. Først da han begynder at foretage bizarre telefonopkald, som spores til hans kontor på universitetet, bryder forsvarsværkerne sammen. Beretningen handler om afskedigelsen, modstanden mod selvindsig, terapien, straffesagen, støtten fra nogle få venner (og fra helt fremmede, men ikke fra kolleger på universitetet) og starten på et nyt liv. Det er en modig bog, velskrevet og så spændende, at man læser den i ét stræk. Måske kan man – som kritikere i USA – hævde, at den er lovlig kulørt i visse passager, eller at Berendzen er rigeligt "self-serving". Under alle omstændigheder er bogen vigtig i den forstand, at en kendt mand tør stå åbent frem og fortælle sin historie. Det er i de senere år blevet mere og mere klart, at ikke så få drenge bliver seksuelt misbrugt af fædre, stedfædre, andre voksne mænd – og engang imellem af mødre og andre voksne kvinder. Det er også en kendsgerning, at en stor del af disse misbrugte drenge vokser op til selv at blive krænkere. Hidtil har det stort set kun været kvinder – som ofre eller professionelle – der har beskrevet konsekvenserne af seksuelle overgreb mod børn i familien og gjort noget ved problemet i praksis. Hvis flere mænd – som ofre eller professionelle – fik mod til at se i øjnene, at misbrugte drenge er en del af både problemet og dets forebyggelse, ville hetzen mod bl. a. kvindelige psykologer, der "ser indest alle vegne", måske forstumme.

Beth Grothe Nielsen

Aarhus Universitet.

Karl Milton Hartveit: Djevelen danser. Satanisme – magi – okkultisme. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo, 1993. ISBN 82-05-21594-0.

Det är länge sedan Aleister Crowley väckte skräck som den ondaste levande människan – det är dags att rekonstruera och väcka åter till liv hans intressanta budskap som är obekant för så många av oss. Hartveit vill hjälpa.

Varför satanismen o. dyl. åter väcker intresse och skräck är väl lätt besvarad: den intresserar idag en hel del ungdomar, som har kommit på tanken genom pop/rock-kulturen. Ett modefenomen som har vunnit en viss popularitet som ett – bland många andra – sätt att skapa en egenartad identitet, att särskilja sig från den trista massan. Vad rock har med detta att göra är att rock till en del står för en motståndskultur, som attraherar många unga människor, på sätt och vis på samma sätt som proteströrelser, kommunist sympatier (kommer någon ännu ihåg 1960-talet?), splatterfilmer (-romaner, -teater, -serier) eller även *dungeons and dragons* -äventyrsspel, eller hash-kulturen/narkotika-motkulturen, eller hip-hop-kulturen med ett intresse för graffiti, eller helt enkelt den vuxenkultur i motstånd till vilken ungdomar intresserar sig i demonstrations- eller kritisk syfte i sin kamp för självständighet vis-a-vis den dominerande normalkulturen.

Att en del av dylika intresseområden är hemskare än andra betyder förstås en viktig nyans i bilden: det är de hemskare sidor som de ungdomar väljer (eller driftr till) som särskilt vill utpräglja sig och chocka sin "moder"kultur. De vill injaga skräck – och få en viss typ av respektkänsla – på sätt och vis analogiskt med de utslagna ungdomarna som står omkring i gatuhörnarna och försöker förskräcka vanligt folk: annan respekt kan vi inte uppnå, da får ni åtminstone vara skrämnda för oss . . .

Att en hel del av dylika fenomen inte är politiskt eller samhällligt engagerade är väl en reflektion av den – helt korrekt – upplevda politiska maktlösheten bland ungt folk.

Hartveit är en lärare, och har sysslat med sataniska frågor/fenomen i 25 år, säger omlagstexfen. Han vill klarlägga för intresserade, att det finns skillnader i området – exempelvis skillnaden mellan den "destruktive" satanismen och den "konstruktiva" okkultismen. Att det är fråga om en slags ideologi – eller olika riktningar under samma ideologiska paraply – står för författaren helt klart. Han säger sig själv trots sin långa erfarenhet vara chockad av de nyaste utvecklingarna i fältet.

Låt oss se hurdana hans rön för de senaste tiderna är.

Boken är ingen forskningsrapport, hellre en pamflettartad samling intryck som påminner läsaren ofta om historier i Aftonbladet. Den historiska delen är relativt begränsad och känner inte till större historiska sammanhang som gäller åtal för satanism – att dylika fenomen är bekanta i alla religionssystem som har en gudfigur, och har använts som en av de bästa goda fienden i dessa sammanhang.

Mot mitten av boken kommer författaren fram till nutiden. Han beskriver verksamheten av den norske satanistgruppen vars medlemmer nyligen blev åtalade för 60 år mänskofferritualer. Han lyckas ge en viss insikt i hurdana grupprocesser det gäller. I kapiteln Ungdomssatanisme beskriver han rockmusikens/kulturens satanistiska dimension; och i kapiteln Kriminalitet och satanisme analyserar författaren – tyvärr är han inte en professionell kriminolog och har inte ens konsulterat en fast det finns så många i Norge – sambandet av "brottslighet" och satanisme, men lyckas bara att ge några anekdoter om enskilda brottsfall med satanistiska drag från USA och Norge.

Som analys av satanismen och särskilt som brottslighetsanalys är boken inte vart en hel del. Den är en ny exempel på att bokförläggare är affärsfolk, som ger ut dylik material om den föreställer att den kan säljas i tillräckligt stora mängder, inte därför att den tänker att boken är bra forskning.

Boken har en litteraturlista, vilket är mer än man kunde förvänta av en dylik analys. Listan är dock relativt torftig för en vetenskaplig rapport, och såvitt det gäller en allvarlig ideologianalys, inte mycket övertygande. Även Colin Wilsons omfattande verk i området har knappast använts; pluspunkter får författaren för LaVey och Crowley. En hel del av titlarna är rätt så mystiska, såsom passar bra i temat men som inte ger en övertygande bild av systematiken i den långa studieprocessen som forskaren hänvisar till.

Kauko Aromaa

Rättspolitiska forskningsinstitutet
Helsingfors

Richard J. Gelles & Donileen R. Loseke (Eds.): Current Controversies on Family Violence. Newbury Park, Ca. Sage Publications, 1993. 366 sidor + index.

Forskning om våld mellan personer, som är eller har varit varandra närstående, särskilt våld mot kvinnor, har fullkomligt exploderat det senaste årtiondet. Kvinnorörelsen har varit en drivande kraft och samhällsintresset för problemen har medfört en ökad tillgång på forskningsmedel. Konventionell samhällsvetenskaplig forskning har både utmanats och stimulerats av feministisk forskning, vilket också i föreliggande volym framhålls av Richard Gelles (s. 41–42), som understryker hela forskningsområdets tacksamhetsskuld till feminismen. Bokens debatter står oftast emellan en feministisk och en annan ståndpunkt i en viss fråga, men feministiska teorier dyker också upp annorstädes. Det är inte möjligt att låta bli att förhålla sig till den feministiska forskningen i fråga om våld mot barn, kvinnor och äldre, men hela området är fyllt av kontroverser.

Feministiska forskare har inte sparat någon möda att kritisera den traditionella forskningens begränsningar och brist på självkritik. De debatter som väckts har utan tvekan lett till en skärpning och en stimulans för forskningen, och har många gånger varit ytterst polariserade; flera framträdande feminister har också, enligt bokens inledning, avböjt att delta tillsammans med företrädare för traditionell forskning.

En konflikt rör själva termen "familjevåld", som kan betyda olika saker i olika sammanhang. Den kan vara en beteckning för alla sorters våld inom familjens ram, omfattande både sexuella övergrepp och misshandel av kvinnor och barn, samt misshandel av äldre. Men den används också som en mer utslätad beteckning för kvinnomisshandel och andra övergrepp mot kvinnor i nära relationer. Gelles och Loseke förefaller ha gått en tredje väg, eftersom de tar upp allt slags våld i den första gruppen och dessutom sk "date rape", våldtäkt där paret är mer eller mindre bekanta med varandra, och går ut tillsammans. Detta är ett problem, vars existens, omfång och utseende debatteras intensivt över hela Nordamerika.

Den viktigaste invändningen mot beteckningen "familjevåld" är att valet av terminologi inte är så neutralt som det sägs vara. Det återspeglar ställningstaganden som får konsekvenser för vår förståelse. Familjevåld implicerar ofta en tolkning som innebär avvikelser

eller patologi. Att dölja könsaspekterna medför att de centrala frågorna i såväl forskning som i en social praktik grumlas. Det är i de flesta fall män¹ som står för våldet inom familjens ramar, vare sig det gäller barn, kvinnor eller äldre. Om vi kan se detta och ta hänsyn till det, pekar lösningarna i en annan riktning än om vi skapar en falsk neutralitet kring problemet t ex genom att låta det bli en fråga om "avvikelse". En abstrakt syn koncentrerar sig på "våldet" i stället för på den grupp som dominerar våldsutövandet. Den ligger längre bort från verkligheten och de sammanhang där våldet utövas. Vi måste då fråga oss vem som tjänar på att vi använder teoretiska abstraktioner – det är i varje fall inte de personer vars liv begränsas av våldet.

Ett centralt tema i debatten rör "advocacy research", i boken representerat av forskning om "date rape". "Advocacy research" är en nagel i ögat på konventionella forskare, som vill hålla avstånd till de personer som studeras, och anser att forskaren – i objektivitetens namn – aldrig bör ta ställning i sin forskning för våldsoffret. Den motsatta ståndpunkten intas bl a av feminister – här representerade av våldtäktsforskarna Mary P. Koss och Sarah L. Cook – som menar att det är hederligare och ger bättre forskning att deklarera sina utgångspunkter, att integrera dem i forskningen. De förkastar i allmänhet det traditionella objektivitetsbegreppet, som inte uppnås genom att följa metodboken till punkt och pricka.

Hänvisningar till objektivitet och andra vetenskapliga honnörsord citeras flitigt av de icke-feministiska forskarna i boken. Inom forskning om våld och övergrepp mot kvinnor finns åtskilliga exempel där forskares fördomar om kvinnor, som också finns runtom i samhället, inte har kunnat hållas i schack genom "objektiv" metod. I Sverige godkändes så sent som i 1987 en avhandling vid Karolinska institutet, där fenomenet kvinnomisshandel förklarades med hänvisning till kvinnornas, offrens, personlighetsstörningar och utan att männen studerats. (Som om en människas personlighet kunde rättfärdiga våld och övergrepp mot henne!) Ingen inom forskningsetablissemangen reagerade, förrän kvinnojourrepresentanter slog larm i massmedia och mobiliserade kvinnoforskare till extra opposition. Vi behöver bara tänka oss möjligheten att förklara barnmisshandel med hänvisning till att barnen är bråkiga eller störande, för att inse att en sådan uppläggning bygger på oacceptabla grunder, som vägleder vårt tänkande om problemet.

Objektivitetstemat är återkommande i flera av de debatter som berörs i den här boken, som är uppdelad på fyra större teman: "Issues of Conceptualization", "Issues in Definition and Measurement", "Issues in Causes", "Issues in Social Intervention", som utgör några av de centrala tvistefrågorna i all forskning om våld och övergrepp mot familjens svagare parter. Under varje tema finns ett eller flera forskningsområden debatterade.

En given deltagare i boken är sociologen Murray Straus, som forskat länge om våld i familjerelationer, känd för att ha utvecklat en mycket kontroversiell skala "The Conflict Tactics Scale" (CTS) där våld i relationer mäts bl a. utan hänsyn till om våldet är attack eller försvar. Straus utgår i sitt kapitel om kvinnor som misshandlar män från ett antagande om att en konflikt alltid ligger bakom våldet; dvs en situation med två olika uppfattningar som inte kan jämkas samman och där båda parterna driver var sin ståndpunkt går över styr och eskalerar till våld. Inom feministisk forskning visar omsorgsfullt gjorda, ingående intervjuer att detta är en felaktig och ogrundad tolkning. Själv har jag bland 30

¹ Mödrar som misshandlar sina barn är ofta själva misshandlade.

intervjuade kvinnor inte funnit någon beskrivning av t ex den första våldincidenten som motsvarar en sådan förstäelse. I de flesta fall har kvinnan inte ens uppfattat att det förelåg någon konflikt innan första slaget har fallit.

I nordamerikansk forskning är myten om de masochistiska eller av andra orsaker våldsprovocerande kvinnorna sedan länge avlivad. Murray Straus för dock fram en mer sofistikerad version på samma tema här, genom att driva tesen att kvinnor kvantitativt, mätt med CTS, visar lika mycket våldsamt beteende som män, samt att detta är en förutsättning för mäns våld. Om kvinnor upphör med sitt provocerande våld så undgår de att skadas genom mäns starkare våld. Straus argumenterar här mot sig själv genom att samtidigt hävda att kvinnor reagerar på förolämpande tilltal från män och slår (lätt) i frustration, medan män slår eller hotar med skada för att tvinga fram ett visst beteende hos kvinnan (s 78). Vem provocerar då vem? Enligt feministisk forskning är grunden för mäns våld viljan till dominans och kontroll av kvinnan med alla medel, en förlängning av socialt sanktionerad kontroll av kvinnor. Straus kan inte förklara varför män behöver använda vapen mot kvinnor, som är fysiskt svagare, eller varför de kontrollerar sitt våld i tid och rum, så att våldet uppträder när det inte finns vittnen, att de riktar slagen mot ställen på kvinnans kropp där det inte blir så tydliga blåmärken etc.

Andra centrala teman som diskuteras i boken är huruvida alkohol är en orsaksfaktor eller inte, överföringen av våld mellan generationer, om omhändertagande och arrest av kvinnomisshandlare har en återhållande effekt, etc.

Avsikten att samla olika temata inom forskningsområdet och få dem genomlysta från två motsatta ståndpunkter är god. Boken ger en bra översikt över vilka de centrala debattämnena är. Nackdelen är att polariseringen är så stark att det stannar vid detta. Även om ambitionen har varit att skribenterna har fått ta del av varandras arbeten under arbetets gång, kunnat argumentera emot och integrera detta i sina kapitel förblir det alltid två oförenliga ståndpunkter. Debatten förs inte framåt i denna volym, snarare förefaller det som om de som gått i försvarsställning har fastnat där.

Redaktörernas avslutande sammandrag kan heller inte föra oss längre än konstateranden att, även om alla är överens om att våldet är moraliskt förkastligt och att forskningen måste ha både teoretiskt förankring och rör en angelägen social fråga, så finns det vissa skiljelinjer som inte kan överskridas. Redaktörerna är medvetna om att läsningar inte främjar intellektuell debatt. De framhåller att de i sitt redigerande har "tvättat" den smutsiga professionella byken, genom att tona ner språk och utfall mot motståndarna, innan den kunnat hängas ut till tork.

För den som vill orientera sig om de viktigaste frågorna runt våld mot kvinnor, barn och äldre, och inte har tidigare bekantskap med området kan boken te sig förvirrande och onödigt komplex. Men för den något bevandrade läsaren ger den en bra översikt över de viktigaste kontroverserna och vad dessa handlar om, en intresserad och uppmärksam läsare kan skapa sig en egen uppfattning inom sitt intresseområde.

Docent *Mona Eliasson*

Uppsala universitet

Centrum för kvinnoforskning

Alberto Godenzi: Gewalt im sozialen Nahraum. Helbing & Lichtenhahn, Basel 1993. ISBN 3-7190-1256-5. 445 sider.

Forfatteren er socialpsykolog og har tidligere skrevet om vold inden for familien. Aktuelle bog er et oversigtsarbejde over, hvad der ellers er skrevet om vold i det private netværk – et hyppigt beskrevet emne især i 1980'ernes USA, fremgår det af den 34 sider lange litteraturliste med i alt over 800 referencer.

Bogen bærer præg af tysk grundighed. Det første kapitel drejer sig alene om definition af aggression, vold og familievold, 2. kapitel opremses 11–12 forskellige teorier til forståelse af årsager til og udfoldelse af vold, fra biologi over feminisme til økologi. 3. kapitel gennemgår empirisk forskning, opdelt i vold mod kvinder, vold mod børn, vold mod gamle, vold udøvet af mænd, og kvindelige voldsofre. 4. kapitel er metodekritisk. I dette kapitel forekommer grundigheden mest relevant. I kapitel 5 om interventioner samt i konklusionen kan det opremsende i formen igen virke vel dominerende.

Forfatteren beskriver selv sit værk som et tværsnit af eksisterende forskning om vold i det sociale nærrum, og hans arbejde er som sådant imponerende. Bogen må således være relevant for forskere af emnet, men om den derudover kan anbefales til som det står på bagsiden jurister, pædagoger, terapeuter og praktikere i beslægtede fag er nok et spørgsmål. En sådan målgruppe vil formentlig ønske sig en bog, der mere klart tager stilling fremfor omhyggeligt at medinddrage alle tænkelige synspunkter, der gør det svært at blive engageret og derfor trætter.

Peter Gottlieb

Sct. Hans Hospital, Roskilde.

Julian S. Bielicki: Der rechtsextreme Gewalttäter – Eine Psychoanalyse. Rasch und Röhring Verlag, Hamburg 1993. ISBN 3-89136-497-2. 220 sider.

Det kan diskuteres om den psykoanalytiske metode er særlig egnet til andet end psykoterapi. I denne bog er metoden forsøgt anvendt til undersøgelse af gruppen af tyske, voldelige højreekstremister, der typisk har udlændinge og andre personer, der tilhører mindretalsgrupper, som ofre. Resultatet af analysen er blevet et meget unuanceret billede af den unge nynazist som afkom af en egoistisk, dominerende moder og en fjern eller fraværende fader, og lidende af den såkaldte borderline personlighedsforstyrrelse, dvs. identitets usikkerhed og deraf følgende vanskeligheder med at forholde sig modent til andre mennesker og med tendens til skarp opdeling af verden i godt og ondt. Ifølge forfatteren, der er psykolog bl. a. med virksomhed som retslig psykologisk sagkyndig, mangler de højreekstremistiske borderline personligheder ganske samvittighed. Konsekvensen af den analytiske forståelse er derfor, at de ikke kan behandles.

Forfatteren drager paralleller mellem dagens problemfyldte genforenede Tyskland og situationen i mellemkrigstiden. Det tyske demokrati er svagt, anføres det, idet det snarere er opstået på baggrund af hensynet til 2. Verdenskrigs sejrherre end ud fra en i befolkningen dybfølt trang. Det svage demokrati bør beskyttes med alle midler, inclusive stor fasthed og strenge straffe overfor kriminelle højreekstremister.

Bogen virker politisk engageret fremfor videnskabeligt velfunderet. Det, der først og

fremmest optog under læsningen, var forfatterens indtrængende formidling af sin bekymring for den aktuelle politiske og samfundsmæssige udvikling i Tyskland.

Peter Gottlieb

Sct. Hans Hospital, Roskilde.

Andrew von Hirsch: Censure and Sanctions. Clarendon Press, Oxford 1993. 111 sider.

Det er en straffeteori, teorien om "desert punishment", Andrew von Hirsch fremlægger i bogen "Censure and Sanctions". Afhandlingens sigte er angiveligt beskedent, idet det (s. 102) ydmygt hedder, at hvad en straffeteori kan gøre er at "undgå en nem retfærdiggørelse af øgning af straf og at hjælpe til at gøre straffens virkninger mindre urimelig". Hovedtanken er, at straffens formål er at udtrykke misbilligelse, mens prævention nærmest betragtes som en slags sidegevinst.

Straffeteorier er en del af moralfilosofien, og von Hirsch' teori er moralsk. Det understreges, at straffesystemet henvender sig til "moral agents", og at man ikke skal behandle mennesker som dresserede cirkustigre, hvilket præventionsteorier rummer risiko for. Forfatteren lægger vægt på, at hans begreb om misbilligelse er externt, uden føleri og moralsk paternalisme. Om misbilligelsen bliver modtaget, om synderen vil angre, overlades til ham selv.

Afhandlingens hovedvægt ligger ikke så meget på selve straffeteorien som på den deraf følgende strafudmålingsteori; den fortjente straf skal stå i forhold til den strafbare handling. Proportionalitetsgrundsætningen bliver bærende. Det kræver en skala, man kan graduere forbrydelsernes alvor efter. Her henviser forfatteren til en teori, han har udarbejdet sammen med Nils Jareborg, hvorefter forbrydelser gradueres efter deres indflydelse på offerets livskvalitet. Forfatteren er af den opfattelse, at straffe på tilsvarende vis kan gradueres efter graden af deres påvirkning af den domfældtes livskvalitet. Samarbejdet med Nils Jareborg har i øvrigt sat sig spor i form af henvisninger til svensk og finsk strafferet.

"Desert punishment" giver umiddelbart læseren en forventning om ikke alene afstandtagen fra enhver form for behandlingsideologi, men også om kontante og hårde straffe. Afhandlingens sigte er imidlertid ikke at advokere for hårdere straffe. Tværtimod. Det understreges, at en straffeteori, som er baseret på proportionalitet, ønsker at begrænse statens myndighed til at straffe, og der argumenteres for generel sænkning af straffniveauet. Det hævdes, at "desert-based scaling" kan føre til en forankring af strafudmålingen og en drastisk reduktion af navnlig fængselsstraf, som kun bør idømmes for de alvorligste forbrydelser. Det antydes, at selv recidiverende berigelsesforbrydere ikke i almindelighed bør idømmes fængselsstraf.

Det forekommer utvivlsomt, at straf er noget, man bør omgås med varsomhed, og en teori som argumenterer for, at man ikke ureflekteret øger anvendelsen af straf er tiltalende. Det forekommer mig imidlertid, at forfatteren med sin teori i for høj grad kommer til at fokusere på den strafbare handling og i nogen grad overser, at det ikke er gerningen, men gerningsmanden, som straffes. I det virkelige liv er det således, at hvis dommer A spørger dommer B, hvad det skal "koste" at begå f. ex. et røveri med attrappistol mod en tankstation, vil han straks blive mødt med modspørgsmålene: "Er han tidligere straffet, hvor

gammel er han, og hvad er han i det hele taget for en type?“. Sådan er det, og sådan bør det nok også være, uanset hvilken straffeteori man tilslutter sig.

Det er nok rigtigt, når forfatteren hævder, at man med udgangspunkt i hans straffeteori kan opnå en drastisk strafreduktion. Man kunne vist også opnå det modsatte, alt efter personlig indstilling. Det hænger efter min mening sammen med, at teoriens hovedsynspunkt, at straffens formål er at udtrykke misbilligelse, er så tyndt, at det kan føre til hvadsomhelst. Forfatteren lægger da heller ikke skjul på, at det ikke er hans anliggende at løse kriminalitetsproblemer. En straffeteori kan ikke som Knud den Store forbyde havet at stige, siger han. Det er sjovt sagt, men det er dog et spørgsmål, om det er dækkende at side-stille kriminalitet og naturkræfter.

Gavnligt er det dog altid at holde sig proportionalitetsgrundsætningen for øje. Det er en af afhandlingens hovedtanker, og herigennem lever den fint op til sit sigte om at imødegå en ureflekteret øgning af straf. For mit eget vedkommende har navnlig kapitel 8 (som er skrevet sammen med Uma Narayan) givet anledning til eftertanke med sine advarsler om, at ny og tilsyneladende humane sanktionsformer kan rumme risiko for straffe, som i realiteten er nedværdigende. Det påpeges med føje, at man skal passe på, at man i sin iver efter mere progressive sanktioner ikke forsynder sig mod den etiske grundregel, at der er grænser for, hvad man kan tillade sig i forhold til andre, ikke mindst når det sker som led i en retlig sanktion.

Ulf Østergaard-Nielsen
Københavns Byret

Helge Peters: Muss Strafe Sein? Westdeutscher Verlag, 234 s. ISBN 3-531-12449-8. 39 DM.

Spørgsmålet i titlen antyder en noget bredere tilgang end antologiens bidrag præsenterer. I hvert fald havde anmelderen forventet at indholdet bar præg af såvel retligt som filosofisk og sociologisk tankegods. De to førstnævnte findes ikke.

Bogens bidrag er skrevet af tyske sociologer. Det medfører for det første, at afsættet tages i den tyske virkelighed, hvilket man ikke kan bebrejde nogen, men dog gør bogen mindre anvendelig på danske forhold. F. eks. nedlægges der i nogle artikler mange anstrengelser i en argumentation for at straf er overflødig i tilfælde, som efter dansk praksis ville blive sluttet med en advarsel eller højst et tiltalefrafald. For det andet er bogens forfattere generelt meget bredt sociologisk orienterede. I hvert fald er nyhedsværdien af flere af de fremhævede pointer beskeden for en (nordisk) kriminolog. F. eks. slutter en af artiklerne således: ”Der er brug for mere fantasi i overvejelserne af adfærdsstyrende tiltag. Dette er i stigende grad vigtigt, desto mere de samfundsmæssige forhold går i opløsning og traditionelle normsystemer taber i betydning for den individuelle adfærd.” (min oversættelse).

Nu da bogen, som nævnt, bærer tydeligt præg af at være blevet til i Tyskland, havde det været interessant – og uhyre relevant – om nogle bidrag havde beskæftiget sig med den nye tyske sociale virkelighed efter efteråret 1990. Ikke blot undergik begge staters demografiske, kulturelle, sociale m. v. profil en rivende udvikling på ganske kort tid, men nogle alternative konfliktløsningsmodeller, som måske kunne minde om dem, der efterlyses i bogen, forsvandt også op i den blå luft.

Dette kritiske skudsmål til trods rummer bogen også enkelte velskrevne og velargumenterade bidrag, ligesom især en enkelt författer har gjort sig den umage at finde en del oplysninger frem i den tyske kriminalstatistik.

Anette Storgaard
Aarhus Universitet

Vagn Greve: Træk af den danske strafferet i EF-perspektiv 1. Ansvarslærens almindelige del. Foreløbig udgave. Jurist- og Økonomforbundets Forlag 1993. ISBN 87-6890-6. 216 s. I och med att Sverige och Finland blivit medlemmar av den Europeiska Unionen (EU) är det naturligt att fråga sig i vilken utsträckning, om någon, detta kan komma att påverka våra respektive länders nationella straffrätt. Eller är det på det viset, såsom vi kanske föredrar att tänka, att EU-rätten inte i någon större utsträckning påverkar den nationella straffrätten? Hur har det egentligen blivit i Danmark, som ju är medlem av EG och som även, efter vissa begränsningar, anslutit sig till Maastrichtavtalet.

Professor Vagn Greve har i en ny lärobok tagit sig an den svåra uppgiften att undersöka på vilket sätt dansk straffrätt, i denna del den allmänna straffrätten, påverkats av EU-rätten eller kan komma att påverkas av denna. Syftet med boken har även varit att, mot en bakgrund av en förmodad större harmonisering av straffrätten inom EU-länderna, kortfattat beskriva ("skitsera") "hvad der gælder eller udvikler sig i andre EF-lande for ad den vej at finde nogle indikationer for den fremtidige udvikling".

Greve inleder undersökningen med att diskutera, utifrån den danska definitionen av vad som skall betraktas som straff till skillnad från andra rättsföljder av brott, i vilken utsträckning de sanktioner som fastläggs i den, vad Greve kallar, "*EF-umiddelbare strafferet*" skall betraktas som straff i straffrättslig mening (se Greve s 13 ff). Såsom jag förstår Greve är det endast kriminaliseringen av vissa konkurrensbegränsande handlingar i artikel 87 av EG-traktaten som han betraktar som "*EF-umiddelbar strafferet*". Artikel 87 ger lagstöd till att "ved indførelse af bøder og tvangsbøder at sikre overholdelsen af de i artikel 85, stk. (1), og artikel 86 nævnte forbud". Oaktat förordning nr. 17/62 artikel 15, där det sägs att böter enligt förordningen inte är "sanktioner i strafferetlig forstand", kommer Greve fram till att böter i traktaten och förordningen måste ses som straff i straffrättslig mening. I förhållande till, vad han benämner, den "*EF-middelbare strafferetten*" drar Greve ingen egen slutsats utan konstaterar endast att (vissa av) dessa sanktioner enligt EU-domstolen inte är av straffrättslig karaktär och att det sålunda kan ligga inom Kommissionens kompetens att bestämma dessa (se C-240/90). Till sanktioner inom den "*EF-middelbare strafferetten*" hör, såsom jag förstår Greve, alla de fall där det krävs dansk lagstiftning för att genomföra de olika sanktionskrav som fastslagits i förordningar och direktiv från EU-organen (se Greve s 69 ff).

Den större delen av det första kapitlet (s 19 ff) behandlar emellertid frågan hur man kan systematisera straffrätten eller, rättare, hur regler som föreskriver sanktioner av olika slag skall och kan systematiseras. Avsikten bakom behandlingen är, säger Greve, att söka göra klart på vilket sätt dansk rätt i denna del skiljer sig från det som präglar eller kan förväntas prägla en framtida "*EF-strafferet*". Av särskilt intresse är då att dansk rätt inte, såsom vanligt i många EU-länder, skiljer mellan "förbrydelser" och "föreselser" (jfr de tyska be-

greppen Verbrechen och Ordnungswidrigkeiten). Greve undersöker i och med denna behandling sådana kategorier som bl. a. "vanlig" straffrätt, förvaltningsstraffrätt, specialstraffrätt och presenterar till slut en systematisk indelning av den danska straffrätten.

Det andra kapitlet behandlar EU och kriminalitet. Greve beskriver t ex olika former för kriminalitet med anknytning till EU, hur det straffrättsliga samarbetet utvecklats inom EU och var man slutligen skall placera "EF-strafferetten" i en dansk systematisering av straffrätten (jfr ovan).

I den resterande delen av boken (kapitlen 3–9) går Greve så igenom de olika delarna av den allmänna straffrätten för att dels utröna i vilken utsträckning det finns en "EF-strafferet" som har påverkat eller kan komma att påverka den danska straffrätten och dels, i det fall någon sådan "EF-strafferet" inte gått att få syn på, för att undersöka om det finns en generell tendens inom EU-länderna vad gäller teorier om den allmänna straffrätten, en tendens som kan komma att bli allmänt vedertagen i och med en förväntad harmonisering av straffrätten. Ämnen som således behandlas är "retsgrundlaget", "ansvarssubjekter", "försøg", "objektive straffrihedsgrunde m. m.", "forældelse", "tilregnelser" och slutligen "tilregnelighed".

Det ämne som Greve tagit sig an är inte bara intressant utan också mycket viktigt. Stora delar av våra liv kommer att bestämmas och bestäms redan i dag från Bryssel och Strassbourg och EU kommer att införa eller ställa krav på införandet av fler och fler sanktioner för att tillse att dess förordningar och direktiv blir efterlevda. Skall dessa sanktioner betraktas som straff i straffrättslig betydelse och vilka allmänna principer skall i så fall tillämpas i anslutning till dessa? Eller skall de i stället betraktas som, vad man kallar, förvaltningsstraffrättsliga sanktioner där inte de samma allmänna principer som tillhör straffrätten behöver tillämpas? Vilka supplerande principer skall i så fall tillämpas? En stor risk kan nämligen ses i det att EU inför stränga sanktioner i den "EF-umiddelbare strafferetten" samtidigt som man hävdar att dessa inte är straff i straffrättslig mening eller att man ställer krav på stränga sanktioner i den "EF-middelbare strafferetten" (den nationella straffrätten) där dessa sanktioner mekaniskt förpassas till förvaltningsstraffrätten. I båda dessa fall kan man hävda att rättssäkerheten är och kommer att bli lidande. Personer utan förståelse för allmänna straffrättsliga principer bör därför inte tillåtas "härja fritt" endast av det skälet att termen straff undvikits. Som Greve skriver: "Forvaltningsstrafferet er nu engang strafferet og ikke forvaltningsret" (Greve s 30). Greves bok är således en mycket valkommen undersökning som på ett förtjänstfullt och intresseskapande sätt riktar sökljuset på hela detta nya och viktiga problemkomplex.

Den främsta invändningen man kan ha mot Greves framställning hänger även den samman med att ämnet är så nytt och outforskat. Greves ansats är ju att till största delen, vilket i och för sig är naturligt i en lärobok, söka beskriva hur "EF-strafferetten" eller en harmoniserad straffrätt inom EU-länderna påverkar eller kan komma att påverka den danska (allmänna) straffrätten. Men eftersom allt i så stor utsträckning ter sig som jungfrulig mark verkar det finnas mer behov av strukturering och argumentering än vad det finns utrymme för beskrivning. Hur kan Greve undersöka hur dansk straffrätts allmänna del kan komma att påverkas (eller har påverkats) av "EF-strafferetten" när han anser att mycket av denna måste komma att tillhöra förvaltningsstraffrätten samtidigt som det verkar osäkert i vilken utsträckning allmänna straffrättsliga principer tillämpas inom den

danske forvaltningsstrafferetten? Greve skriver ju t ex att "det synes som om, at man i retspraksis har lagt megen vægt på de strafferetlige grundprincipper i den almindelige strafferet . . . men i visse henseender kun begrænset vægt inden for forvaltningsstrafferetten." (Greve s 29. Dette alltså trods den danske straffelovens § 2). Och vidare verkar det som om "EF-strafferetten" i hög grad ses på i Europa som en del av förvaltningsstrafferätten eller snarare som något som kan jämföras med de tyska "Ordnungswidrigkeiten" (se t ex Greve s 27) och för dessa gäller ju inte alls alla de vanliga allmänna straffrättsliga principerna! Med andra ord kan man fråga sig i vilken utsträckning straffrättens allmänna del (med dess principer) överhuvudtaget blir aktuell både vad gäller den danska tillämpningen av "EF-strafferetten" och vad gäller "EF-strafferetten" i sig själv eller hur denna tillämpas av andra EU-land.

Carl Erik Herlitz
Uppsala Universitet

Robert Sobel: Dangerous Dreamers. The Financial Innovators from Charles Merrill to Michael Milken. John Wiley & Sons. New York 1993. USD 27.95.

Robert Sobel er professor i erhvervshistorie ved Hofstra Universitet i New York. Han har skrevet mere end 30 bøger om den nyere udvikling i det amerikanske erhvervsliv. Han har specielt interesseret sig kritisk for Wall Street og børsspekulanternes adfærd. Blandt hans øvrige værker nævnes "Money Manias. Eras of Great Speculation in American History" og "Panic on Wall Street. A History of America's Financial Disasters".

I bogen "Dangerous Dreamers" tager han fat på perioden 1970–80, et tiår, som blev markant præget af en hidtil uset type spekulation, som resulterede i hurtige og enorme gevinster for enkelte, og skuffende og ulidelige tab for mange. Sobel skriver historien om den meget hurtige opkomst af nye finansimperier, om fjendtlige virksomhedsopkøb, om *insider trading* og om "omstrukturering" dvs. plyndring af etablerede virksomheder, som forekom usårlige inden det skete. Det er historien om konsekvent gennemført monoman skattetænkning, uhyre spekulationsgevinster og katastrofeagtige sammenbrud med efterfølgende konstatering af næsten ufattelige tab for pensionskasser og forsikringselskaber.

Som titlen på bogen siger, er Sobel skeptisk over for de ofte meget kreative finansielle nytænkere, hvis navne nu er berømte, om end ikke for det gode. Han betragter dem som farlige drømmere, fantaster, hvis egen overbevisning, hårde arbejde og succes i starten gjorde et så stærkt indtryk på andre, at de fleste lod sig rive med af drømmesynerne. Men det interessante og tankevækkende er, at Sobel ikke unuanceret skelner mellem *good guys* og *bad guys*. Han er meget langt fra sensationsjournalistikken. Både begivenhederne, personerne og kommentarerne er skildret, så mange ofte modstridende påstande om fakta fremgår, og så vurderingen i vidt omfang er læserens egen.

Det er nødvendigt at nævne og forklare to nøglebegreber, *leverage buy out* (LBO) og *junk bonds*. Disse udtryk betegner nemlig spekulanternes nye redskaber. Det engelske ord *leverage* betyder vægtstangvirkning. Det betegner her, at en investor kunne købe aktier og derved opnå bestemmende indflydelse i et selskab eller en bank, hvis aktiver han anså for at være mere værd end det, som regnskabet og dermed børskurserne sagde. Den finansielle vægtstang virkede således: Den gamle ejerkreds blev købt ud, hvilket ofte gik let på grund

af de mange småaktionærs tilbøjelighed til at lade sig friste af et godt tilbud her og nu. Herefter fyrede man direktionen, ofte på ganske generøse vilkår. Udtrykket "en gylden faldskærm" er anvendt.

Betalingen for opkøbet skete dog ikke med rede penge, men derimod med en til formålet sammensat, afbalanceret portefølje af værdipapirer. Disse værdipapirer kunne være aktier eller statsobligationer. Men der var oftere tale om *bonds*, dvs. gældsbeviser, altså obligationer udstedt af virksomheder, som allerede var tilknyttet investorerne. De nævnte *bonds* blev udstedt med faste rentesatser, som kunne være høje eller lave, ganske som vi kender det fra kreditforeningernes obligationer. Under forudsætning af, at de obligationsudstedende virksomheder ellers var sunde, forekom konstruktionen også sund: En ny virksomhed kunne skaffe sig kapital ved at udstede obligationer, og pensionskasser og forsikringsselskaber kunne sikre deres fremtidige betalingsevne ved at købe disse obligationer. I begyndelsen blev finansieringen med *bonds* set som nytænkning, noget positivt. Men det blev måske overset, at det faktisk blev muligt at købe en virksomhed med dens egne penge.

Som følge af spekulanternes tidlige og hurtige succes indtraf desuden en kædebrevs-effekt: Obligationerne blev genstand for en stigende efterspørgsel, og for at øge udbuddet sænkede man efterhånden kreditværdighedskravene, så også mindre seriøse projekter og virksomheder blev finansieret på denne måde. Da tabene nogle få år efter begyndte at vise sig, fremkom der også et nyt navn for de tidligere så eftertragtede obligationer. Nu blev de kaldt *junk bonds*. Det engelske ord *junk* betyder bras eller skrammel.

Bogen er delt i 3 hovedafsnit, hvor det første omhandler forgængerne L. Wolfson, C. Merrill og James Ling, som alle optrådte før 1980'erne og som alle skaffede sig tvivlsomt berømmelse som børsspekulanter. Herefter skildres i bogens hovedafsnit Michael Milken, som satte *junk bond* finansiereingen i system, og som i meget vidt omfang kunne påvirke både købs- og salgspriser, da konstruktionerne i praksis var så komplicerede, at ingen eller få kunne gennemskue dem. Milken beskrives som højt begavet, uberegnelig, målbevidst og uhyre ambitiøs. Han fik sin uddannelse på University of Pennsylvania's Wharton School, som anses for at være specielt stærk på områder som finansiering og regnskabsvæsen. Moralske og etiske spørgsmål synes derimod ikke at have vejet tungt på lektionsplanen, hvilket fremgår af en kommentar fra ejendomsdeveloper og -spekulant Donald Trump, som også er uddannet her: "Jeg fulgte en masse kursus på Wharton. Først lærte vi om alle reglerne og bestemmelserne, og derefter fortalte de os, at regler i virkeligheden er til for at blive brudt. Det er manden med de nye ideer, som virkelig får succes".

Milken fik medgang i starten, faktisk en overvældende medgang. Hans personlige indkomst androg et enkelt år 550 millioner USD. Dette var større end overskuddene fra USA's 500 største virksomheder. Det finanssystem, Milken skabte, var et lukket, selvstændigt system. Kun Milken selv vidste, hvordan man skulle handle og kun han kunne fastsætte prisen. Hans kunder manglede denne information, men handlede alligevel med ham. Børsmæglerfirmaet Drexel, en af Milkens samarbejdspartnere, som fik et kort kometagtigt liv, blev for mange amerikanere selv symbolet på de kyniske amoralske finanspirater, for hvem intet andet end de hurtige arbejdsfri gevinster tæller. Medarbejderne hos Drexel blev set som prototyper på uforskammede, arrogante og frække spekulanter. Da Drexel gik konkurs, kunne ingen mønstre den mindste sympati for dem.

Den tredje og sidste del af bogen beskriver sammenbruddet og reaktionerne fra journalister, offentlighed og politikere. Som nævnt var tabene uhyre store, da markedet brød sammen. Men skønt alle kunne blive enige om, at Milken og de øvrige spekulanter havde opført sig uetisk, var det ikke let at få dem anklaget og dømt, for lovgivningen på området indeholdt ikke beskrivelser af spekulanternes nye metoder.

Men det amerikanske retssystem indeholder som bekendt en mulighed for *plea bargain*, hvilket betyder, at anklager og forsvarer kan slå en handel af med hinanden. Milken selv erkendte sig skyldig i et begrænset antal anklagepunkter mod at en række andre blev frafaldet. Hans dom lød på 10 års fængsel, men dommerens begrundelse viser en vis usikkerhed og hensyntagen til folkestemningen: Det blev sagt direkte, at den hårde straf var nødvendig for at afskrække andre. Men i en høring blev det også sagt, at ingen af de af Milkens handlinger, som havde vakt så stor offentlig vrede, var ulovlige. At sælge obligationer til villige investorer, også til pensionskasser er faktisk lovligt foretagende.

Bogen er velskrevet og let at læse. Som nævnt er hovedvægten lagt på at beskrive og diskutere en epokes illusioner, fejltænkning og alvorlige tab, ikke at fælde domme over enkeltpersoner. Den må være tankevækkende for enhver, som mener, at erhvervslivets forhold er et samfundsanliggende, og at den finansielle kriminalitet er et yderst alvorligt problem, som ikke er let at løse, men som netop af denne grund ikke må glemmes eller nedprioriteres.

Henning Kirkegaard

Handelshøjskolen i København

Klaus Laubenthal: Jugendgerichtshilfe im Strafverfahren. Carl Heymanns Verlag KG, Köln m. v. 1993. ISBN 3-452-22708-1. 216 p.

Værket omhandler, hvad der svarer til personundersøgelse i straffesager, dog kun i ungdomsretten. Kriminologisk har det interesse ved fremhævelsen af nytten af "diversion" og påpegning af risikoen for, at fremkomsten af mildere sanktioner kan medføre "net-widening" ved inddragelse af personer, som ellers kunne forvente ren påtaleundladelse eller advarsel; man genkender debatten fra indførelsen af samfundstjeneste. Forf. synes at anse manglende afsløring som den heldigste "sanktion" over for førstegangs bagatelovertræderen. Helt friske love af 1990 og 1993, som forf. tilslutter sig, indordner "Jugendgerichtshilfe" under de sociale myndigheder og skaber muligheder for hjælpeforanstaltninger uden strafferetlige sanktioner.

Størstedelen af værket er en grundig gennemgang af de processuelle problemer i forbindelse med personundersøgelse. Sammenlignet med danske forhold, hvor meget kortfattede bestemmelser i retsplejeloven og spredte §§ om tavshedspligt er den eneste formelle regulering og justitsministeriet ikke engang har udnyttet anordningshjemmelen i rpl. § 811 – derimod har Kriminalforsorgen i 1990 udarbejdet en uhyre nyttig og velskrevet "Vejledning for personundersøgere" – er det tyske regelværk meget udførligt, efter min umiddelbare opfattelse mere vidtgående end påkrævet. Karakteristisk for tysk regeltroskab i modsætning til formløse dansk pragmatisme er, at undersøgelsen betragtes som bevis. Heraf følger, at de nødvendige samtaler med sigtede og andre anses som afhøringer, således at både sigtede og hans nærmeste forinden skal underrettes formelt om den manglende pligt til at

medvirke ad modum rpl. §§ 752 og 753 stk. 1, hvor den danske vejledning alene kræver, at sigtede ikke må presses, hvis han afslår at medvirke. En meget erfaren ansat i den lokale kriminalforsorg har oplyst mig under hånden, at hun altid omtaler forudsætningen om frivillighed ved samtalens begyndelse både over for sigtede og hans nærmeste. Efter min opfattelse ville det være rigtigst at udforme den danske vejlednings tekst tilsvarende. Tyskland synes ikke at have en regel svarende til den nyttige rpl. § 810 om kriminalforsorgens mulighed for at henskyde en tvist om adgangen til henvendelse til private til rettens afgørelse. Andre konsekvenser af rubriceringen af undersøgelsen som bevis er skrækkelig upraktiske: Den skriftlige erklæring kan kun dokumenteres ved oplæsning efter parternes samtykke, og dette kan ikke omgås ved afhøring af undersøgeren selv; forhold for tiltalte af erklæringen er tilladelig og anbefales af forf., men glipper det, må alle, som har udtalt sig, afhøres som vidner. At tilsvarende regler i dansk ret ville vanskeliggøre behandling efter rpl. § 925 i meget høj grad, ses vel uden videre. Forsømmes indkaldelse af undersøgeren til domsforhandlingen, kan det, selv hvis erklæringen foreligger skriftligt, medføre dommens ophævelse ved "Revision" for sanktionsspørgsmålets vedkommende, idet dommeren i så fald har forsømt sin pligt til udfindelse af den fulde materielle sandhed. Næsten absurd virker et langt kapitel om mulige våben mod en undersøger, som vægrer sig ved at medvirke, herunder om vidnefritagelse for undersøgeren. På dette som på andre punkter er forf. holdning mere praktisk end den skildrede retstilstand fremstår. I det hele forekommer værket som en nyttig vejviser gennem tysk procesrets for praktikerne altid farlige moseterrain.

Peter Garde

Kriminalretten i Hillerød

Malcolm Davies: Punishing Criminals. Developing Community-Based Intermediate Sanctions. Greenwood Press, London 1993. ISBN 0-313-28033-9. £ 49,50.

Denne fremstilling beskriver en metode, som kan anvendes ved indførelse af nye sanktionstyper, som træder i stedet for fængselsstraf. Det anføres, at en succesrig reform af strafferetten i denne retning forudsætter såvel de professionelle aktørers som offentlighedens opbakning. Der advares navnlig mod at simplificere nye ideer over for borgerne og mod at ignorere offentlighedens synspunkter; hvis ikke den offentlige mening respekteres, vil strafferetssystemet som sådant miste troværdigheden hos borgerne. Samtidig fastslås det, at offentlighedens umiddelbare reaktioner ikke bør diktere strafferetten, idet modsatte hensyn kan vedrøre rehabilitering af kriminelle, overordnede kriminalpolitiske sammenhænge og ressourceprioritering.

Davies stiller spørgsmålet: hvordan kan man bedst sikre, at nye sanktionstyper vil blive accepteret af offentligheden? Svaret finder Davies i anvendelsen af såkaldte fokusgrupper, som er paneler af 5-8 personer, som under vejledning af en diskussionsleder drøfter specifikke emner præsenteret for dem. Metoden svarer til måden, hvorpå nogle kommercielle firmaer foretager markedsanalyse, før det besluttes at lancere et nyt produkt. Fordelene

ved metoden angives blandt andet at være, at den er billig, tidsbesparende, fleksibel, at den giver et oprigtigt billede af forskellige meninger, samt muliggør, at supplerende eller klar-
gørende spørgsmål kan stilles. Begrænsninger er for eksempel vanskelighederne ved at
sammensætte paneler med passende deltagere repræsenterende forskellige holdninger, at
udfaldene kan være domineret af enkelte deltageres holdninger, og at udfaldene kan blive
tillagt stor betydning. Det foreslåes, at fokusgrupper bruges til at afprøve nye kriminal-
politiske ideer blandt borgere, samt blandt de administratorer og praktikere som i givet
fald skal arbejde under nye retningslinier.

Ideen med at bruge fokusgrupper beskrives generelt, samt illustreres ved en beskrivelse
af dens anvendelse i Californien, U.S.A. For de fleste nordiske læsere vil den nøje gennem-
gang af udviklingen i Californien formentlig være af beskeden interesse. Dermed reduceres
en investering i bogen til knap 50 sider, som indeholder en udmærket og interessant gen-
nemgang af metoden og forfatterens synspunkter.

Malene Frese-Madsen

Kriminalistisk Institut, København

Frøy Kannert: I all nakenhet. Heleen Kleuver og rettsstaten Norge. Oslo 1993. ISBN
82-03-17263-6.

Kan det virkelig være sandt? spørger man sig selv, når man har læst denne bog om den
unge hollandske kvindes møde med det norske straffesystem. Er det virkelig en nøgtern
beskrivelse af, hvordan mennesker i norsk politi og fængselsvæsen behandler andre men-
nesker endnu før, de er dømt? Også når der er tale om en gravid kvinde? Kan det passe, at
norske mennesker udsætter en kvinde, der lige har født, for ydmygende afklædning og
undersøgelser i "hulrum", efter at hun har udgang til at amme sit barn, som er anbragt på
et spædbørnshjem? Og hvorfor? Jo, for at finde narko i vagina eller anus, formentlig. Hvor
skulle hun i øvrigt have fået det fra, når to betjente ikke viger fra hendes side, heller ikke
mens hun ammer? Vi kan ikke vide, om Heleen Kleuver er skyldig, eller de næsten 5 kg
amfetamin blev "plantet" i hendes lille, røde 2CV, som hun selv hævder. Men det er også
lige gyldigt i denne sammenhæng. Her i Norden roser vi os af stor retssikkerhed og anstæn-
dig fangebehandling. Det er imidlertid efterhånden en udbredt opfattelse, at straffesyste-
met kæmper en håbløs kamp mod narkoen, og at desperationen i systemet har eroderet
såvel retssikkerheden som den anstændige fangebehandling. Der er faktisk grund til at tro,
at Frøy Kannerts bog dokumenterer et norsk eksempel på denne erosion. Hun kan ikke
være en hvilken som helst sensations-journalist, eftersom hun bl. a. har været informa-
tionschef i det norske Justisdepartement. Er denne bog grunden til, at karrieren i ministe-
riet tilsyneladende blev kort, og at hun nu arbejder på Svalbard?

Beth Grothe Nielsen

Aarhus Universitet

D. Dölling & T. Feltes (Ed.): *Community Policing – Comparative Aspects of Community Oriented Police Work*. Holzkirchen/OBB, Felix Verlag, 1993. 205 sider. ISBN 3-27983-05-5.

De siste ti-femten årene har det pågått en viktig diskusjon av profilering og organisering av politiets arbeid i svært mange land i den vestlige verden. Bakgrunnen for og drivkreftene i denne diskusjonen er mangfoldige, men jeg tror to erkennelser med bred aksept er særlig viktige. For det første at politiets tradisjonelle arbeidsstil og organisering – sentraliserte enheter som nesten utelukkende arbeider reaktivt – ikke har nevneverdig innvirkning på de problemer som voksende kriminalitet har skapt i enkelte storbyområder. For det andre at det ikke er politisk vilje (eller økonomisk grunnlag) til å fortsette å øke bevilgningene til politiet sterkt, når synlige resultater uteblir. – I stedet har mange – forskere, politifolk og politikere – blitt talsmenn for at politi og publikum *sammen* må bekjempe kriminalitet og frykten for den. Politiet må satse mer på å *forebygge* kriminalitet, ikke bare straffeeforfølge. Politienhetene må *desentraliseres*, slik at gjensidig kjennskap og respekt kan bygges opp mellom politi og publikum. – Dette er noen av de mest sentrale stikkord som kan brukes som felles kjennetegn for hva Community Policing innebærer. Men betegnelsen er svært mangetydig. Det blir man raskt klar over etter lesing av artiklene i denne artikkelsamlingen. Den består av foredrag som ble holdt på et internasjonalt symposium om Community Policing i Heidelberg høsten 1992. Det er mitt inntrykk at boka gir en bred og dekkende framstilling av hva som skjuler seg bak etiketten 'Community Policing' i USA, England, Tyskland, Irland, Belgia, Østerrike og Ungarn. Community Policing er langt fra å være en enhetlig filosofi eller politistategi. Flere av artikkelforfatterne tar også opp begrensninger og betenkeligheter ved Community Policing samt noen av de mest urealistiske forhåpninger som er knyttet til denne arbeidsmåten.

Leif Petter Olaussen
Politihøgskolen, Oslo

Dennis P. Rosenbaum (Ed.): *The Challenge of Community Policing*. Testing the Promises. Sage Publications 1994. 320 sider.

Community policing är ett alternativ till den professionella brottsbekämpningsmodellen. Den förra kan karaktäriseras som lokalsamhällsbaserad, proaktiv och problemorienterad, medan den senare är byråkratisk, reaktiv och händelseorienterad. Community policing används alltmera i olika delar av världen men vi har inte svar på de väsentligaste frågorna om denna polisverksamhet – "vad är community policing", "på vilket sätt är community policing överlägsen den traditionella modellen", "kan community policing översättas i praktiska program", "har community policing önskad effekt på polisorganisationen, polispersonalen, lokalsamhällets invånare och grannskapsproblem".

I den aktuella boken förs en rationell diskussion om processer och resurser i relation till community policing samt om de mätbara effekterna av de interna och externa organisatoriska försöken med community policing. Boken försöker förena teorier om community policing och problemorienterad polisverksamhet med de otaliga experiment som försöker utvärdera polisverksamheten på fältet i olika delar av världen och främst i USA. Boken består av följande sju delar: 1. community policing i teorin, 2. community policing i prak-

tiken, 3. polisorganisatoriske reformer – plantering, implementering og påverkan inom myndigheten, 4. påverkan av lokalsamhällets invånare och grannskapsproblem, 5. community policing i andra länder än USA såsom Kanada och England, 6. aktuella problem och svårigheter samt 7. sammanfattning och utvecklingsmöjligheter.

Rosenbaum har som redaktör-utgivare gjort ett mycket betydelsesfullt arbete genom att i boken sammanställa bidrag från världens ledande forskare på området. Den som vill följa med i forskningsfronten om community policing och problemorienterad polisverksamhet kan inte förbigå denna värdefulla bok.

Hans Klette

Lunds universitet

Louis A. Knafka (Ed.): Criminal Justice History. An International Annual, vol. 14, 1993. Greenwood Press. Westport Connecticut – London 1994. 69,50 pund. ISBN 0-313-28736-8.

Ungdomskriminalitet og politiets opretholdelse af sikkerhed, fred og orden er de to hovedtemaer i dette, seneste bind af *Criminal Justice History* – som bringer læseren vidt omkring i det gamle britiske imperium: fra den canadiske grænse til kronkolonien Hong Kong.

Stefan Petrows bidrag om Scotland Yards historie fra slutningen af det forrige til begyndelsen af dette århundrede er formentlig den af bindets fem afhandlinger, der har mest perspektiv. Her drøftes nemlig betimeligheden – og overhovedet lovligheden – af at lade politi operere uden uniform.

Til afhandlingerne knytter sig en fyldig anmeldelsessektion, og desuden indeholder dette bind en bibliografi over videnskabelige behandlinger af emnet forbrydelse og straf 1250–1850. Bibliografien er udarbejdet af den belgiske strafferetshistoriker Xavier Rousseau. Den er et kyndigt, og såre nyttigt, arbejdsredskab.

Henrik Stevnsborg

Københavns Universitet

Catharine A. MacKinnon: Only Words. Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1993. ISBN 0-674-63933-2. viii + 152 s. \$ 17.95.

Denne lille bog indeholder tre bearbejdede forelæsninger om den retlige bedømmelse af pornografiske ytringer m. m. – for en stor dels vedkommende dog mere retspolitisk end deskriptiv. De er primært karakteristiske indlæg i den amerikanske debat omkring den forfatningsmæssige beskyttelse af ytringsfriheden. Denne del er af begrænset interesse for os. Vi kan næppe aftvinge legalistiske argumenter af typen "Women are far more likely to be harmed through pornography than the U.S. government is to be overthrown by communists." (s. 39) andet end etnografisk interesse. Men bag den forfatningsretlige problematik ligger mere almene spørgsmål om kriminaliseringens grænser. Forfatteren kæmper for forbud mod pornografi – formentlig defineret som "the graphic sexually explicit subordination of women through pictures and/or words . . ." (s. 121) – og tilsyneladende for retsfølgning af enhver nedsættende ytring om kvinder (s. 87). Der er utvivlsomt mange vig-

tige og vanskelige retlige og retspolitiske problemer på disse områder. Og forfatteren er ganske central i debatten; hun skrev sammen med en anden en pornografifilov, som blev gennemført i Indiana, men senere underkendt af domstolene som grundlovsstridig. Argumentationen i den foreliggende bog er dog så fuld af hæmningsløse generaliseringer og tvivlsomme påstande, at den er interesseløs. "Sooner or later, in one way or another, the consumers want to live out the pornography . . . Sooner or later, in one way or another, they do." (s. 19). "Racial and sexual harassment . . . target [oppressed groups] for discrimination from contempt to genocide" (s. 56 og s. 99 f.). Andre påstande har jeg svært ved at forstå indholdet af; "[the] one-sidedness in the law has made it virtually impossible to create a community of comprehension that there is a relation . . . between . . . the use of the word "cunt" and the fact that most prostitutes are women" (s. 74). I kritikken af gældende u.s.amerikansk retspraksis optræder argumenter som, at dommere, der ikke selv har stået over for en pogrom, ikke burde afgøre lovligheden af en nazistisk demonstration (s. 82).

Vagn Greve

Markus Wagemann: *Rechtsfertigungs- und Entschuldigungsgründe im Bußgeldrecht der Europäischen Gemeinschaften*. C. F. Müller Juristischer Verlag, Heidelberg 1992. ISBN 3-8114-9550-X. xx + 182 s.

Dette er en forholdsvis kedsommelig tysk *Dissertation*, som alene er værd at nævne på grund af dens emne. Straffrihedsgrundene inden for EU-retten har ikke tidligere fået nogen større interesse. Særligt behandles heri nødværge, nødret og 'höhere Gewalt' (d. v. s. 'act of God', umulighed, vis major), men også – yderst kort – spørgsmålet, om almeninteresser, som sundheds-, miljø- og forbrugerbeskyttelseshensyn, kan medføre straffrihed. Det gennemgående synes at være, at Kommissionen og i nogen grad Europadomstolen har været tilbageholdende med at anerkende sådanne straffrihedsgrunde m. m. Forfatteren konkluderer ikke uventet, at store dele af området er fælles retsgods, som også må forventes anerkendt i E. U.-retten, skønt de forskellige lande har noget forskellige løsninger. Ganske meget af afhandlingen benyttes til unødigt grundige gennemgange af udenværkerne og for lidt til analyse. Den indeholder en særdeles omfattende litteraturliste.

Vagn Greve

Ny litteratur

Jan Ahlberg & Bo Ulriksson: *Prognoser för brottsutvecklingen 1994–1996*. Brå, Stockholm 1994. PM 1994:5. ISBN 91-38-30463-5. 64 s.

Marina Alexeyeva & Angela Patrignani: *Crime and Crime Prevention in Moscow*. UNSDRI, Rome 1994. ISBN 9-290-78027-4. v + 168 s. \$ 32.00.

Tommy Andersson & Lars Alexandersson: *Samhällstjänst som alternativ till fängelse*. Utvärdering av 1990–1992 års försöksverksamhet. Brå, Stockh. 1994. ISBN 91-38-30418-X.

Reza Banakar: *Rättens dilemma*. Om konflikthantering i ett mångkulturellt samhälle. Bokbox Förlag, Lund 1994. ISBN 91-86980-15-7. 351 s.

Peter Blume: *Persondataskyddelse i den private sektor – retspolitiske overvejelser*. FSRs Forlag, København 1995. ISBN 87-7747-142-3. 152 s.